МОКЛЯК О.І.
(Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка)

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАКЦІЙ АДРЕСАТА НА НІЖНІ ІМЕНУВАННЯ

Актуальною проблемою комунікативної лінгвістики є дослідження міжособистісного спілкування. Іменування комунікантами один одного в акті розмови викликає особливий інтерес у дослідників, адже часом саме від нього залежить успішність чи неуспішність інтеракції. Вивченням комунікативно-прагматичного аспекту іменувань співрозмовника займалися Н.Д. Арутюнова, О.В. Ємельянова, Л.В. Корновенко, М.С. Скаб, Н.І. Формановська та інші. Але питання ніжних іменувань адресата є мало вивченим, тому дана проблема і стала **об'єктом** розвідки. Водночас відомо, що реакції адресата на ту чи іншу ніжну номінацію також надзвичайно важливі, вони залежать від стосунків між комунікантами, рівнем близькості, тлом перебігу комунікативного акту. Розгортання комунікації залежно від адекватного чи неадекватного сприйняття ніжних іменувань адресатом становить **предмет** дослідження.

Метою статті є прагмалінгвістична характеристика реакцій адресата на ніжні іменування, зумовлених конкретною комунікативною ситуацією.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

– виокремити основні ситуації, за яких вживання ніжних іменувань є успішним;

– описати мовленнєві ситуації, у яких ніжні іменування спричиняють комунікативні невдачі;

– дати аналіз авторському коментарю як засобу оцінки емоційного стану адресата після звертання до нього;

– визначити типи реакцій на ніжні іменування третьої особи.

Вивчення позитивних та негативних реакцій адресата на ніжні іменування найкраще проводити на матеріалі текстів з художньої літератури, оскільки саме вони, відображаючи типові умови комунікації, дозволяють передати різноманітні відтінки прагматичного впливу, недосяжні для живого спостереження, – у живому спілкуванні комуніканти рідко вживають ніжні іменування в присутності третьої особи. До того ж реакція адресата не завжди виражена вербально, а в художньому тексті авторський коментар допомагає розкрити її, особливо, що стосується емоційного стану адресата. Природно, що вибір текстів був орієнтований на перлокутивний ефект інтеракції.

Мовленнєвий вплив (термін Дж. Остіна) походить від перлокутивного аспекта комунікації і відображає вплив мовця на комунікативного партнера з метою досягнення певного ефекту [Корновенко 2001, с. 5]. Мовець, добираючи ті чи інші іменування (локуція) намагається в процесі комунікації зреалізувати заплановану інтенцію (ілокуція) та досягти бажаного результату, який проявляється в реакції адресата (перлокуція). Прагматично ефективними є іменування, які сприяють розвитку комунікації, досягненню мовцем мети, задовольняють вимоги адресата. Прагматично неефективні, навпаки, утруднюють комунікацію, спричиняють комунікативні девіації, не відповідають очікуванням адресата, іноді навіть провокують повне припинення спілкування. "Будь-яке висловлювання орієнтоване на адресата" [Кошман 2008, с. 434]. "Адресат – така ж людина, як і мовець і його інтенції в комунікативному акті не менш важливі, ніж інтенції мовця. І тільки за успішної комбінації цих двох інтенцій є можливим очікуваний мовцем результат – виконання адресатом тієї чи іншої дії" [Еремеев 2000, с. 109].

Аналіз теорії мовленнєвих актів стосовно позиції адресата в діалозі свідчить, що іллокутивний ефект передбачає присутність слухача, який адекватно розуміє повідомлення, а перлокутивний – його реакцію [Ємельянова 2007, С.112]. Так, у визначенні ефективності чи неефективності іменування важливу роль відіграє реакція-відповідь адресата, яка теж часто включає ніжне звертання або спрямована саме на нього. Реакція адресата може експлікуватися не лише у вербальній формі, а й невербально. Досить часто виразником перлокутивного ефекту є авторський коментар, ремарки.

Найперше зосередимо увагу на спілкуванні закоханих. Ніжні звертання належать до основних засобів, які демонструють любовні почуття. Вони повністю можуть замінити весь комунікативний акт зізнання в коханні. Адресат на такі іменування, посилюючи інтимність ситуації, відповідає власним. *Олекса.* ***Моя лебідонько****!*

Цілуються.

Галя ***Серце!***

Мовчать.

(Карпенко-Карий І.К. "Бурлака")

У наступному прикладі реакція адресата-закоханого "мовчазна", вона – у його внутрішньому монолозі.

Прохолодні й трішки шорсткі пальці і гарячі уста торкнулися моїх грудей, шиї…

– ***Милий мій, коханий****…*

*…Весь неосяжний світ, що бентежить тебе своєю неосяжністю і складністю, стає осяжним і зрозумілим, він мовби переливається в тебе, коли ти чуєш цей клекотливий, сповнений глибинної сили і спопеляючої жаги шепіт: "****Милий мій, коханий****…"*

(Рябий М. "Вікна")

Існують такі ситуації спілкування між закоханими, коли комунікативна семантика слова не відповідає його словниковому значенню. Наприклад, мовець використовує іменування *дурненька*, аби заспокоїти співрозмовника, м'яко вказати на його помилковість. Важливо, щоб адресат розумів істинні інтенції мовця, тоді спілкування не зазнає девіацій. Великий вплив на розгортання інтеракції при вживанні такої номінації мають також міжособистісні стосунки комунікантів.

– Ти радий?

– Дуже…

– А мені здається..

– Що тобі здається?

– Що ти жалкуєш…

– Дурненька!

*Вона не ображається. Лиш вдячно посміхається. Щасливою, радісною посмішкою. Ніби дуже рада і вдоволена з того, що вона в мене "****дурненька****".*

(Збанацький Ю. "Хвилі")

У даній ситуації адресат сам зацікавлений у запереченні його думки, тому таке іменування викликає в нього емоцію радості, виражену невербальними засобами – щасливою посмішкою.

Особливий інтерес викликає вживання ніжних іменувань у ситуації, коли є закоханим лише один із комунікантів.

Галина. Я зараз, зараз! Поможи мені тільки, ***голубчику****, донести оце шмаття.*

Дмитро. Давай! За ***голубчика*** *я і тебе саму однесу!*

(Старицький М.П. "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці")

Реалізація інтенції мовця практично завжди залежить від особистого ставлення адресата до нього. Демінутивна номінація зазвичай сприймається адресатом як прояв теплих почуттів, але трапляється, що вона, особливо у ситуації прохання, носить

маніпулятивний характер: у такий спосіб можна уникнути відмови і забезпечити бажаний перлокутивний ефект.

Як правило, використання ніжних іменувань, за умови, коли лише один з комунікантів є закоханим, не сприяє успіху. Якщо особа мовця викликає в адресата неприязнь, то й ніжні слова тут не зарадять. Адресат вдається до тактики "красномовного" мовчання, оцінку якого ми читаємо в авторському коментарі.

– Красуне моя! Жадана моя*! – чує Софія старечий, хрипкий, неприємний для неї голос, що примушує її мимоволі здригнутися. Він помічає це і намагається заспокоїти молоду дружину: – Ти боїшся мене?* ***Мила моя****! Коли б ти знала, як я … люблю тебе.*

Чоловік промовляє ніжні слова, але вони обдають її холодом. … "Втікатиму!" Огида пронизує її всю, мов блискавка. Софія зривається з місця і з страшним нестямним криком "рятуйте" вибігає із спальні.

(Шиян А.І. "Гроза")

Цікавою є реакція комунікантів на ніжні іменування в ситуації ревнощів.

Так, у наступному прикладі інтеракції, чоловік, використовуючи висловлювання зі звертанням *моя голубко*, має на меті заспокоїти ревниву жінку ласкою, але його намір невдалий. Причиною відсутності перлокутивного ефекту є протистояння психічних станів комунікантів та неоднакове ставлення до предмета розмови.

Пріська. Чого ти витріщав очі на Іваниху?

Петро (сміється добродушно). Ну, та й дурна ти, вража баба! Сказано – баба та й годі! Тобі раз у раз на думці пусте!..

Пріська. Говори кому іншому, а я знаю тебе, здорова собака! Тобі однієї жінки мало!

Петро (обніма Пріську). Ох ти, ***моя голубко!***

Пріська (штовхає Петра). Та відчепись, марюко!

(Карпенко-Карий І.К. "Бурлака")

Трапляються також ситуації, коли мовець, вживаючи ніжні іменування у звертаннях до одного адресата, має намір вплинути таким чином на почуття іншого. Наприклад, Маруся, побачивши, що її коханий Грицько фліртує з іншою, вирішила йому помститися, примусити його ревнувати.

Маруся (схаменувшись). А, так такий ти! (Вголос.) Потапе, ***голубчику****, підбери оці черепки; я така незручна… Збирай, збирай,* ***лебедику****, я тебе оддячу!*

Потап. Для такої ***зіроньки*** *і голки вночі збиратиму.*

(Старицький М.П. "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці")

Адресат (Потап) не розуміє інтенції мовця, він сприймає звернення адресанта (Марусі) як прояв симпатії до нього. Хоча в даному випадку мовець і не прагне, аби його істинний намір було розшифровано, бо тоді іллокутивний акт не матиме запланованого перлокутивного ефекту.

Репліки-відповіді адресата, зумовлені неадекватним звертанням, як правило, передають реакцію незгоди, невдоволення, вони можуть бути представлені і забороною на вживання ніжних номінацій. Наприклад, негативна реакція на іменування *голуб* викликана попередньою особистою драмою адресата. Відомо, що у мовній картині світу *голуб* сприймається як символ чистоти, вірності, миру, в уявленні ж адресата цей птах асоціюється зі зрадою.

Квятковська. Я вас так... З вашими листами і спала, їх до серця пригортала, колисала, як дитину,– замість вас, ***мого голуба...***

Квітка. ***Не голуба, ні!*** *Яструба, кондора, грифа! Я голубів ненавиджу: дурна птиця, навіки дурна! Голубка по чужих кублах літа, а він тільки крутиться та гуде... Тпху, противний!*

*Квятковська. Не всі голубки похожі на вашу: єсть такі, **мій соколе**, що за милого самі себе вбивають... Тільки на таких не вважа **сокіл**... Ох, я б моє серце покраяла для пана!*

Квітка. Для мене? Для мене тільки самого? Не вірю!

*Квятковська. Присягаюсь, **мій ріднесенький**!*

Квітка. Не вірю, не вірю! Знов ошукання, знов зрада!

(Старицький М.П. "Талан")

Мовець враховує пригнічений емоційний стан адресата, й (аби не дратувати його, а навпаки втертися в довіру) використовує інші ніжні іменування, хоча відповіді адресата свідчать, що й вони неефективні і не сприяють досягненню бажаної перлокуції.

Оцінка адресатом комунікативного змісту висловлювання, як правило, супроводжується оцінкою його відповідності позамовній ситуації. Якщо висловлювання визнається як недоречне, то адресат вдається до захисного ходу. Заперечення може бути викликане будь-яким компонентом комунікативної ситуації [Арутюнова 1981, с. 360]. Одним із різновидів захисної реакції є вказівка на недоречність ніжного іменування. Така реакція, як правило, властива комунікації незнайомих людей.

– Ви всі помиляєтесь. Це не його діти.

*– Що ти цим хочеш сказати, **дитино моя**? – прошамкотіла балакуча бабуся. Вона аж затремтіла од спокуси виудити свіжий "случай із жизні".*

*– Думайте, бабо, що говорите. У мене вже онук є. А ви – "**дитино моя"!***

– У мене правнуки уже, а й то шарфами не зав'язуюсь і не гніваюсь, – примирливо просичала вона, все ще сподіваючись на цікавий випадок.

(Большак В. "Аста ла віста")

У спілкуванні рідних людей подібна номінація викликає позитивні емоції, хоча адресат і розуміє недоречність вживання такого іменування. У даному прикладі вона подана в авторському коментарі – внутрішньому мовленні адресата.

Тітонько, ви певні, що батько нас бачить?

– А то ж як!– відповідає тітка Горпина не задумуючись, ніби вона була на тому світі та знає до тонкощів таміешні порядки. – Авжеж що бачить і чує, тільки озватися не сміє, бо не велено…

– Хто ж їм забороняє?

*– Про те не знаю, **дитино моя**.*

Підсвідомо, видно, через нервове збудження, я розтирав долонею поросль на підборідді, мені здавалося, що вона враз виросла і перетворилась на дідівську бороду, було смішно, що мене, сивобородого, тітка взиває дитиною.

(Збанацький Ю. "Хвилі")

До ніжних іменувань, якщо вони "привселюдні", оточення ніколи не буває байдужим. Вони викликають зацікавленість, здивування, захоплення, підозру, і це залежить від ситуації або міжособистісних стосунків комунікантів зі свідком їхньої інтеракції. Наведемо різні приклади реакцій.

1. Реакція захоплення:

Вона витягла наче з-під самого серця Терентійового листа і, всівшись під копицею серед дівчат, почала читати.

*"Здрастуй, Докійко, **моя перепілонько**!"*

– Ой, ти диви! Як ніжно називає, – вихопилось у Параски.

(Цюпа І. "Вічний вогонь")

2. Реакція здивування:

*– Тобі трудно буде й зрозуміти… Ой трудно, – спокійніше озвався Рудик. – **Дочко-голубонько**, ти мене зрозумієш…Сідай.*

*…"Диво дивнеє, – думала Христя. – Розсадовлює, припрошує… А слова якісь чудні: "**Дочко-голубко**…" За весь вік не бачила Христя такого ще Петра!*

(Косинка Г. "Змовини")

3. Реакція підозри:

Настя зраділо загукала в трубку.

– Здрастуйте, Платоне Пилиповичу!

– Здрастуйте! Пробачте, хто це?

– Це я! Настя Нестеренко! Пам'ятаєте?

*– Даруйте, **золотко**, щось не пригадую. Дружина Платона Пилиповича, почувши "**золотко**" і помітивши замішання свого чоловіка, підійшла й собі до телефону.*

(Цюпа І. "Вічний вогонь")

Отже, існує цілий ряд реакцій адресата на ніжні іменування, які мають багатий функціональний потенціал, характер, залежний від обставин комунікації. Звісно, описані комунікативні ситуації не вичерпують усього різноманіття реакцій адресата на досліджувані одиниці. Дана проблема потребує подальшого детального вивчення.

Література

Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т.40. – № 4. – С. 356-367. *Ємельянова О.В.* Мовленнєве вираження статусу адресата // Вісник Сум. ДУ. Серія філології. – 2007. – № 2. – С.112-116. *Еремеев Я.Н.* Директивные высказывания с точки зрения диалогического подхода // Теоретическая и прикладная лингвистика. Язык и социальная среда. – Выпуск 2. – Воронеж, 2000. – С. 109-126. *Корновенко Л.В.* Звертання у прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02 / Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 21 с. *Кошман И.Н.* Адресант – адресат (Об особенностях взаимодействия в русском публицистическом дискурсе Украины) // Язык. – Сознание. – Культура. – Социум: Сборник докладов и сообщений международной научной конференции памяти профессора И.Н. Горелова. – Саратов: Наука, 2008. – С.433-439. Українська система найменувань адресата мовлення: монографія / М.С. Скаб, Н.Д. Бабич, М.С. Скаб, Н.С. Клесник, А.А. Ковтун, І.С. Грималовський. – Чернівці: Рута, 2008. – 304 с. *Формановская Н.И.* Обращение с точки зрения коммуникативно-прагматического подхода // http://www.library.krasu.ru – С. 83-88.

НАЙДЮК О.В.
(Луцький нац. тех. ун-т)

МІЖДИСКУРСИВНІ МІГРАЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

Дослідження прецедентних феноменів (ПФ) належить до проблематики, яка актуальна для сучасного антропоцентричного підходу до вивчення мови, зокрема проблеми взаємозв'язку мови та мислення. У дискурсі ПФ слугують, насамперед, для профілізації концептів, додаючи при цьому останнім ознаки, які пропущені через особливе, індивідуальне, особисто пережите світосприйняття лінгвоспільнотою чи окремими її представниками. Наслідком такої профілізації є не тільки зміна поповнення концептуальних ознак, але й виникнення непередбачуваного зв'язку концептів. Це пов'язано з тим, що ПФ, середовищем побутування яких є визначений тип тексту / дискурсу, мігрують у інші. Відповідно виникає запитання про міждискурсивні міграції: із яких дискурсів імпортуються ПФ, наприклад, у педагогічний, політичний, дозвіллєвий та інші дискурси? З'ясування цього питання надасть, у якійсь мірі, можливість пояснити непередбачуваний зв'язок актуалізованих у дискурсі концептів, а також з'ясувати функціональні можливості ПФ.